

М. В. Коваленко,
аспірант кафедри фінансів,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-0615-132X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.23.235

БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

М. Kovalenko,
Postgraduate student of the Department of Finance, State University of Trade and Economics

BUDGETARY POLICY IN THE CONTEXT OF ECONOMIC TRANSFORMATIONS

У статті розкрито сутність бюджетної політики в умовах економічних перетворень, удосконалено підходи щодо посилення позитивного впливу бюджетної результативності на соціально-економічний розвиток країни, досягнення прозорості та збалансованості бюджету, підвищення дієвості видатків бюджету. Економічний зміст ефективного використання публічних фінансових ресурсів полягає у досягненні запланованих результатів відповідно до цілей бюджетних призначень за мінімально можливого обсягу витрат. Вагомим є те, що бюджетна політика виступає адаптивним механізмом, який коригує регуляторні заходи відповідно до внутрішніх та зовнішніх змін економічного середовища, забезпечуючи розвиток держави. Для підвищення ендогенного потенціалу економіки необхідні інституційні зміни у фінансово-бюджетній системі, яка охоплює доходи, видатки, дефіцит бюджету, державний борг, податкову політику, міжбюджетні відносини. Основною метою бюджетної політики є забезпечення соціально-економічного зростання при підтримці стійкості бюджетної системи, враховуючи розвиток економіки та фінансовий стан держави. Впровадження результативних показників у бюджетне планування потребує модернізації механізмів фінансування та управління державним сектором, зокрема переходу від контролю витрат до отримання кінцевих результатів, що є основною складовою програмно-цільового методу бюджетного планування. Серед основних завдань бюджетного планування є оптимізація кількості бюджетних програм, що вимагає складання головними розпорядниками перспективних планів діяльності відповідно до середньострокових пріоритетів, підготовки та затвердження паспортів бюджетних програм, формування звітності щодо їх виконання та раціонального управління бюджетними коштами. Показано, що бюджетна політика повинна узгоджуватися з станом публічних фінансів та рівнем бюджетної стійкості. На кожному періоді економічного розвитку необхідно застосовувати відповідні інструменти бюджетного механізму. Бюджетна політика є вагомим інституційним процесом, що забезпечує взаємодію економічних, політичних, правових чинників під час формування бюджету й використання державних фінансових ресурсів для реалізації стратегічних цілей країни. Для зміцнення ролі бюджету у соціально-економічному розвитку необхідно підвищувати його збалансованість і прозорість, вдосконалювати міжбюджетні відносини, забезпечувати ефективне використання бюджетних коштів.

The article reveals the essence of budget policy in the context of economic transformations, improves approaches to strengthening the positive impact of budget performance on the socio-economic development of the country, achieving budget transparency and balance, and increasing efficiency budget expenditures. The economic content of the effective use of public financial resources is to achieve planned results in accordance with the goals of budget allocations at the minimum possible cost. To increase the endogenous potential of the economy, institutional changes are necessary in the financial and budgetary system, which covers revenues, expenditures, budget deficit, public debt, tax policy, intergovernmental relations. The main goal of budget policy is to ensure socio-economic growth while maintaining the stability of the budget system, taking into account the development of the economy and the financial condition of the state. Introduction of performance indicators into budget planning requires modernization of public sector financing and management mechanisms, in particular, the transition from cost control to obtaining final results, which is the main component of the program-targeted method of budget planning. Among the main tasks of budget planning is the optimization number of budget programs, which requires the main spending units to prepare long-term activity plans in accordance with medium-term priorities, prepare and approve budget program passports, generate reports on their implementation and rational management of budget funds. It is shown that budget policy should be consistent with the state of public finances and the level of budget sustainability. Budget policy is a significant institutional process that ensures the interaction of economic, legal factors during budget formation and the use of state financial resources to implement the country's strategic goals. Budgetary mechanisms influence the development of the economic system and support financial incentives for active economic activity. To strengthen the role of the budget in socio-economic development, it is necessary to increase its balance and transparency, improve intergovernmental relations, ensure the effective use of budget funds.

Ключові слова: бюджет, бюджетна система, бюджетна політика, бюджетний механізм, економічні перетворення.

Key words: budget, budget system, budget policy, budget mechanism, economic transformations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвитку бюджетних відносин актуальності набуває питання підвищення результативності бюджетних видатків, оскільки вони визначають інтенсивність впливу держави на соціально-економічну динаміку. Економічний зміст ефективного використання публічних ресурсів полягає у досягненні запланованих результатів відповідно до цілей бюджетних призначень за мінімально можливого обсягу витрат і з урахуванням наслідків інституційних змін. Це зумовлює нагальну потребу розвивати інституційні механізми функціонування бюджетної системи, удосконалювати податкову політику, підвищувати якість планування та виконання бюджетних видатків, розвивати міжбюджетні відносини, удосконалювати підходи до управління державним боргом. Впровадження результативних показників у бюджетне планування потребує модернізації механізмів фінансування та управління державним сектором, зокрема переходу від контролю витрат до отримання кінцевих результатів, що є основною складовою програмно-цільового методу бюджетного планування. Однак бюджетна політика не завжди забезпечує належні умови для інвестиційно-інноваційного розвитку та структурних трансформацій. Серед ключових завдань бюджетного регулювання є скорочення та оптимізація кількості бюджетних програм. Це вимагає обов'язково-

го складання головними розпорядниками перспективних планів діяльності відповідно до середньострокових пріоритетів, підготовки та затвердження паспортів бюджетних програм, формування звітності щодо їх виконання та раціонального управління бюджетними коштами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері розвитку бюджетних відносин можна назвати праці Ш. Бланкарта, Дж. М. Кейнса, В. Нордхауса [2], К. Рай, В. Танзі, П. Самуельсона [2], Дж. Стігліца. Питання бюджетної політики досліджуються у працях вітчизняних вчених: Т. Канєвої [1], С. Качули [4], А. Мазаракі, В. Макогон [7], Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луїної, І. Любчак [9, 10], М. Пасічного [1], Ю. Радіонова, В. Федосова, І. Чугунова [1, 3, 4, 7 — 10] та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основним завданням дослідження є розкриття сутності бюджетної політики в умовах економічних перетворень, удосконалення підходів щодо посилення впливу бюджетної результативності на соціально-економічний розвиток країни, досягнення прозорості та збалансованості бюджету, підвищення ефективності видатків бюджету.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасний розвиток бюджетних відносин відрізняється зростаючою роллю державних витрат у стимулюванні соціально-економічного розвитку країни. Протягом останніх років спостерігається впровадження заходів, спрямованих на підвищення обґрунтованості бюджетного планування, його впливу на економічне зростання та соціальну стабільність. Для ефективнішого використання бюджетних ресурсів удосконалюються процеси формування і реалізації видатків із застосуванням програмно-цільового підходу, який стає складовою системи середньо- і довгострокового прогнозування бюджету. Особливу увагу приділяють стратегічному плануванню, яке реалізується головними розпорядниками бюджетних коштів через складання планів на поточний та наступні три роки з чітким визначенням очікуваних результатів. Це підвищує відповідальність за досягнення поставлених цілей, оптимізує державні видатки та покращує їх ефективність. Розробка бюджетної політики повинна базуватися на науково обґрунтованих даних та дослідженнях ефективності бюджетних інструментів, що сприяє фінансовій стабільності держави та підвищенню керуваності економічних процесів. Для зміцнення ролі бюджету у соціально-економічному розвитку необхідно підвищувати його збалансованість і прозорість, вдосконалювати міжбюджетні відносини, забезпечувати ефективне використання бюджетних коштів та виконання фінансових планів на всіх рівнях. Бюджет слугує ключовим механізмом державного регулювання, визначаючи пріоритети формування та використання бюджетних ресурсів для забезпечення потреб суспільства. Формування бюджетних відносин залежить від стану економіки, ефективність макроекономічного регулювання через бюджет визначається рівнем розвитку виробництва та економічних відносин. Бюджетна політика виступає адаптивним механізмом, який коригує регуляторні заходи відповідно до внутрішніх та зовнішніх змін економічного середовища, забезпечуючи розвиток держави. Для підвищення ендегенного потенціалу економіки необхідні інституційні зміни у фінансово-бюджетній системі, яка охоплює доходи та витрати, дефіцит, державний борг, податкову політику, міжбюджетні відносини та взаємодію із зовнішнім економічним середовищем. Удосконалення бюджетної політики обумовлені трансформаціями інституційного середовища: розвиток соціально-економічної сфери та економічної стратегії визначає вдосконалення, адаптивність бюджетних інструментів.

Баланс і оптимальність бюджету є фундаментальними умовами економічного зростання, бюджетне регулювання дозволяє спрямовано впливати на темпи та пропорції розвитку виробництва. Дохідна частина, дефіцит бюджету і циклічні коливання економіки впливають на формування видатків бюджету, ефективна бюджетна політика забезпечує стабільність соціально-економічних процесів. Важливою складовою бюджетного регулювання є методологія визначення обсягів доходів і видатків, що сприяє комплексному розвитку суспільства. Особливо це актуально для трансформаційних економік, де необхідно підвищити ефективність бюджетної політики та створити концептуальні засади її функціонування. Бюджетні механізми впливають на

розвиток економічної системи та підтримують фінансові стимули активної економічної діяльності. Бюджетне регулювання чинить ефект на соціально-економічний розвиток, стабільність фінансової системи. Основною метою бюджетної політики є забезпечення соціально-економічного зростання при підтримці стійкості бюджетної системи, враховуючи розвиток економіки та фінансовий стан держави. Інституційний підхід до аналізу бюджету розглядає його як динамічну систему, яка постійно адаптується до соціально-економічних викликів. Збалансованість бюджетної політики визначає темпи економічного розвитку та запас стійкості фінансової системи, що потребує розробки методології оцінки цього показника на основі бюджетні індикатори. Підвищення ефективності бюджетного механізму передбачає оптимізацію кількості бюджетних програм, середньострокове планування діяльності головних розпорядників, розробку паспортів програм, оцінку їх виконання, контроль над використанням коштів та внутрішній фінансовий аудит. Важливо зміцнювати взаємозв'язок між річним і перспективним бюджетним плануванням, удосконалювати управління державним і місцевим боргом та посилювати стимулюючу функцію податкової системи. Інституційні зміни передбачають вдосконалення правил і норм, що регулюють бюджетний процес, забезпечення взаємодії інститутів і трансакційних витрат, визначених прозорістю та якістю державного регулювання. Формування бюджетної політики має враховувати лаговий ефект інструментів регулювання на соціально-економічні процеси та спрямовувати видатки на цільові та пріоритетні напрями [3, 6].

У процесі трансформацій економіки відбуваються відповідні зміни бюджетної політики, удосконалення механізмів адаптації та підвищення прозорості державних закупівель. Бюджетна політика є сукупністю фінансових відносин і інституційного забезпечення, спрямованих на фінансово-економічну збалансованість та ефективність економічних перетворень. Бюджетне регулювання координує фінансові взаємозв'язки, забезпечуючи виконання соціально-економічних завдань та підтримку запасу бюджетної стійкості. Досягнення перспективних цілей економічного розвитку потребує врахування інституційного середовища, удосконалення бюджетних інститутів і підвищення ефективності бюджетної системи як механізму державного регулювання. Бюджетна система має адаптуватися до еволюції суспільних потреб, соціальних і економічних трансформацій та змін економічного середовища, її ефективність залежить від збалансованості, прозорості, структури доходів і видатків бюджету, контролю державного боргу та дефіциту бюджету. Удосконалення інституційної архітектури бюджетного регулювання забезпечує стійкий соціально-економічний розвиток країни та підвищує результативність державного управління. Актуальності набуває питання підвищення результативності бюджетних видатків, оскільки вони визначають інтенсивність впливу держави на соціально-економічну динаміку. Ефективного використання публічних ресурсів полягає у досягненні запланованих результатів відповідно до цілей бюджетних призначень за мінімально можливого обсягу витрат. Доцільним є розвиток інституційних механізмів функціонування бюджетної системи, удоско-

налення податкової політики, підвищення якості планування та виконання бюджетних видатків, розвиток міжбюджетних відносин, удосконалення підходів до управління державним боргом. Подальший розвиток бюджетного механізму соціально-економічного розвитку держави вимагає вдосконалення підходів до оцінки ефективності бюджетних програм на основі співвідношення витрат і отриманих результатів, визначення їхнього соціально-економічного ефекту та впливу на ключові показники розвитку. Важливо розвивати механізми програмно-цільового розподілу ресурсів, орієнтовані на пріоритетність і результативність. В умовах воєнного стану бюджетний механізм має забезпечувати максимально можливу результативність економічних, соціальних і оборонних заходів, що передбачає перехід від галузевого принципу фінансування до планування конкретних результатів, яких необхідно досягти у відповідних галузях головним розпорядникам бюджетних коштів.

Важливою складовою цього процесу виступає оцінювання результативності бюджетних програм і здійснення внутрішнього фінансового контролю як надходжень, так і виконання зобов'язань. Для посилення позитивного впливу бюджету на суспільний розвиток необхідно досягти більшої прозорості та збалансованості бюджету, підвищити ефективність видатків, забезпечити якісне виконання бюджетів усіх рівнів, удосконалити міжбюджетні відносини та створити ефективну систему державного фінансового контролю. Бюджетна політика виступає комплексною системою фінансових взаємовідносин і механізмів, спрямованих на формування і використання ресурсів для забезпечення фінансової стабільності та підтримки економічних перетворень. Для забезпечення необхідного рівня результативності бюджетної політики важливо впорядкувати систему бюджетних програм, передбачивши середньострокове планування, формування та затвердження паспортів, складання звітності й оцінювання ефективності. Реалізація збалансованої бюджетної політики потребує поглиблення методології середньострокового прогнозування, дієвого застосування програмно-цільових інструментів, посилення узгодженості між річним і перспективним плануванням, модернізації підходів до управління державними фінансами. Серед пріоритетних напрямів є підвищення відповідальності учасників бюджетного процесу й удосконалення податкової системи відповідно до стратегічних орієнтирів держави, зміцнення місцевих бюджетів, формування дієвої системи внутрішнього фінансового контролю. Впровадження результативних показників у бюджетне планування потребує модернізації механізмів фінансування та управління державним сектором, зокрема переходу від контролю витрат до отримання кінцевих результатів, що є основною складовою програмно-цільового методу бюджетного планування. Серед основних завдань бюджетного планування є скорочення та оптимізація кількості бюджетних програм, що вимагає складання головними розпорядниками перспективних планів діяльності відповідно до середньострокових пріоритетів, підготовки та затвердження паспортів бюджетних програм, формування звітності щодо їх виконання та раціонального управління бюджетними коштами [1, 7].

Бюджетна політика повинна узгоджуватися з станом публічних фінансів та рівнем бюджетної стійкості. На кожному періоді економічного розвитку необхідно застосовувати відповідні інструменти бюджетного механізму. Бюджетна політика є вагомим інституційним процесом, що забезпечує взаємодію економічних, політичних, правових чинників під час формування бюджету й використання державних фінансових ресурсів для реалізації стратегічних цілей країни, визначає ступінь впливу бюджетних видатків на економічне середовище. Розвиток суспільства потребує модернізації інституційних механізмів у щодо підвищення ефективності бюджетної політики як інструменту економічного зростання. Рівень збалансованості бюджетної системи та результативність видатків бюджету залежать від якості управлінських рішень у сфері фінансово-бюджетних відносин. Досягнення середньо — та довгострокових економічних цілей можливе за умови, що бюджетна політика враховує властивості інституційного середовища. Інституційна архітектура бюджетної сфери має забезпечувати належне функціонування бюджетних інститутів та підвищення соціально-економічної ефективності. Особливо важливо враховувати взаємозалежність інститутів, оскільки порушення їх узгодженості може призвести до фінансових дисбалансів. У розвинених країнах значну роль відіграє середньострокове бюджетне планування, системи моніторингу й оцінювання соціально-економічних результатів видатків бюджету, застосування як кількісних, так і якісних показників. Важливе місце займає результативне бюджетування, оптимізація видатків в умовах обмежених фінансових ресурсів і зменшення малоефективних витрат, що стимулює підвищення результативності діяльності головних розпорядників бюджетних коштів. Бюджетна політика суттєво формує структурні зрушення в економіці, впливає на розвиток соціальної сфери, людського капіталу та конкурентоспроможність країни. Одним із важливих чинників результативності бюджетної політики є якість інституційного середовища, що трансформується під впливом інформаційного розвитку. Бюджетна архітектура має створювати умови для результативної дії бюджетного механізму з метою забезпечення економічного зростання, суспільного розвитку та підвищення добробуту населення. Бюджетна система як інституційна структура є ваговою складовою державної економічної політики, оскільки фінансові відносини формуються в умовах трансформації економіки, що одночасно є передумовою та об'єктом впливу бюджетної політики [3, 10].

Стратегія розвитку економіки, спрямована на зміцнення її внутрішнього потенціалу, передбачає інституційні зміни у фінансово-бюджетній сфері, що охоплюють доходи бюджету, видатки бюджету, міжбюджетні відносини, дефіцит бюджету, державний борг, податкові механізми, взаємодію економіки із зовнішнім середовищем. Трансформація бюджетного регулювання пов'язана зі змінами інституційного простору, розвиток фінансової політики відображає здатність бюджетної системи адаптуватися до потреб соціально-економічного розвитку. Бюджетне регулювання впливає на економіку як у короткостроковому періоді, так і з часовим лагом, визначаючи стійкість бюджетної системи та темпи економічного зростання. Формування бюджетної

політики повинно враховувати циклічність розвитку економіки, стан державних фінансів та стійкості бюджетної системи. У межах інституційного підходу бюджетне регулювання розглядається як адаптивна система, що змінюється залежно від потреб суспільства. Передбачуваність бюджетної політики є важливою умовою макроекономічної стабільності, державний бюджет є вагомим інструментом структурних перетворень і підтримки позитивних економічних процесів. Ефективне використання бюджетних ресурсів є однією з основних проблем у плануванні та виконанні бюджету в умовах обмежених фінансових можливостей, для її вирішення необхідно вдосконалювати систему управління бюджетними видатками, визначати обґрунтовані пріоритети фінансування, застосовувати перспективне бюджетне планування і прогнозування, оптимізувати бюджетні програми відповідно до національних цілей, удосконалювати методику оцінювання результативності та забезпечувати контроль за цільовим використанням бюджетних коштів.

ВИСНОВКИ

Подальший розвиток бюджетного механізму соціально-економічного розвитку країни вимагає вдосконалення підходів до оцінки ефективності бюджетних програм на основі співвідношення витрат і отриманих результатів, визначення їхнього соціально-економічного ефекту та впливу на ключові показники розвитку. Важливо розвивати механізми програмно-цільового розподілу ресурсів, орієнтовані на пріоритетність і результативність. В умовах воєнного стану бюджетний механізм має забезпечувати максимально можливу результативність економічних, соціальних і оборонних заходів, що передбачає перехід від галузевого принципу фінансування до планування конкретних результатів, яких необхідно досягти у відповідних галузях головним розпорядникам бюджетних коштів. Економічний зміст ефективного використання публічних фінансових ресурсів полягає у досягненні запланованих результатів відповідно до цілей бюджетних призначень за мінімально можливого обсягу витрат. Впровадження результативних показників у бюджетне планування потребує модернізації механізмів фінансування та управління державним сектором, зокрема переходу від контролю витрат до отримання кінцевих результатів, що є основною складовою програмно-цільового методу бюджетної політики є оптимізація кількості бюджетних програм, підготовки паспортів бюджетних програм, формування звітності щодо їх виконання та раціонального управління бюджетними коштами. Реалізація збалансованої бюджетної політики потребує поглиблення методології середньострокового прогнозування, дієвого застосування програмно-цільових інструментів, посилення узгодженості між річним і перспективним плануванням, модернізації підходів до управління державними фінансами.

Література:

1. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канєва, М.Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.

2. Самуельсон Пол Е., Нордхаус Вільям Д. Економіка. 19-те вид.: пер.с англ.: Вільямс. 2015. 1360 с.

3. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.:Київ.нац.торг.-екон. ун-т, 2021. 532 с.

4. Чугунов І.Я., Качула С.В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. Вісник КНТЕУ. 2020. № 2. С. 87—98.

5. Чугунов В.І. Формування бюджету як інструмент суспільного розвитку. Економіка та держава. 2019. № 12. С.132—137.

6. Чугунов В.І. Фінансово-бюджетна політика в умовах суспільно-економічних перетворень. Інвестиції: практика та досвід. 2024. № 20. С. 125—130.

7. Chugunov I., Makohon V., Titarchuk M., Krykun T. The budget policy of Ukraine under martial law. Public and Municipal Finance. 2023, № 12 (1), pp. 1—11.

8. Chugunov Igor. Financial and Budgetary Policy as a Component of the Resilience of State Finances and Socio-Economic Development of the Country. Demography and Social Economy. 2024 № 4 (58). P. 113—127.

9. Chugunov I., Liubchak I. Budgeting under martial law. Scientia fructuosa. 2024. № 5. P. 4—14.

10. Chugunov I., Liubchak I., Vatulov A., Titarchuk M., Chugunov V., Zaychuk S. State budget expenditures under martial law: case of Ukraine. Public and Municipal Finance. 2025, Volume 14. Issue № 2. PP. 52—63.

References:

1. Chuhunov, I.Ya. Kanieva, T.V. and Pasichnyi, M.D. (2018), Biudzhetno-podatкова polityka u systemi rehulivannia ekonomiky: monohrafiia [Budget and tax policy in the system of economic regulation], Hlobus-Press, Kyiv, Ukraine.

2. Samuel'son, P.E. and Nordkhaus, V.D. (2015), Ekonomyka [Economics], Vyl'iams, Moscow, Russia.

3. Chuhunov, I.Ya. (2021), Biudzhetna stratehiia suspil'noho rozvytku [Budget strategy for social development], Kyiv.nats.torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

4. Chuhunov, I.Ya. and Kachula, S.V. (2020), "State financial policy to ensure the social development of society", Visnyk KNTEU, vol. 2, pp. 87—98.

5. Chugunov, V. (2019), "Budgeting as a tool for social development", Ekonomika ta derzhava, vol. 12, pp. 132—137.

6. Chuhunov, V.I. (2024), "Financial and budgetary policy in the conditions of socio-economic transformations", Investysii: praktyka ta dosvid, vol. 20. pp. 125—130.

7. Chugunov, I. Makohon, V. Titarchuk, M. and Krykun, T. (2023), "The budget policy of Ukraine under martial law", Public and Municipal Finance, vol. 12 (1), pp. 1—11.

8. Chugunov, I. (2024), "Financial and Budgetary Policy as a Component of the Resilience of State Finances and Socio-Economic Development of the Country", Demography and Social Economy, vol. 4 (58), pp. 113—127.

9. Chugunov, I. and Liubchak, I. (2024), "Budgeting under martial law", Scientia fructuosa, vol. 5, pp. 4—14.

10. Chugunov, I., Liubchak, I., Vatulov, A., Titarchuk, M., Chugunov, V., and Zaychuk, S. (2025), "State budget expenditures under martial law: case of Ukraine", Public and Municipal Finance, Vol. 14, no. 2, pp. 52—63.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2025 р.